

MIHHAIL LOTMAN JA TARKADE KIVI

Mele Pesti uuris Tartus, miks kaalub maailmakuulsa Juri Lotmani poeg Mihhail rahvusvara välismaale müümist.

LAURI KULPSOO

TARTU SEMIOOTIKU AINUPÄRIJA MIHHAIL LOTMAN: Tahab isa käsikirjade eest Tartus maja osta.

Maailmakuulsa semiootikaprofessori **Juri Lotmani** poeg **Mihhail Lotman** tahab oma kadunud isa kirjad ja muu vara maha müüa. Turul miljoneid kroone väärt olev arhiiv sisaldab maailma teadusele olulisi käsikirju, kirjavahetust ja raamatukogu.

Ajakirjanduse põhjal jääb kogu afäärist se-gane mulje: paari viimase aasta jooksul on tee-ma mitu korda üles võetud, aga keegi ei pais-ta teadvat, mis tegelikult toimub. Läbi on jooks-nud summad nagu poolteist miljonit Eesti kroo-ni (mida pakkuvat Tartu ülikool) ja kaks mil-jonit (see olla läbirääkimisel Ameerika Hoove-ri instituudiga). Mõned arvavad, et doktorikraa-diga Mihhail Lotman on rahaahne poeg, kes on poole miljoni nimel nõus isa vara hinda oks-jonil üles kruttima. Teised jälle usuvad, et üli-kool ja Eesti riik on nii isa kui poega Lotmanit aastakümnete vältel jooksutanud, mõnitanud ja lausa represseerinud ning see jätkub täna-gi.

Kilo Lotmani kirju, palun!

Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja ha-ruldaste raamatute osakonna töötaja **Tatja-na Šahhovskaja** on kogu raamatukogu käsutuses olnud arhiiviosa läbi töötanud. Es-malt käis 1997. aastal professori kirjavahetu-se pooleteist aastaga leht-lehelt üle hügienist. Lisaks tolmule tuli perekond Lotmanite sahv-ris seisnud miljoneid kroone väärt dokumendid ükshaaval vatiga puhastada ka rottide ekskre-mentidest. Edasi vaatasid raamatukogu tööta-jad ja teadusgrandi abil palgatud lisajõud nel-ja aastaga kogu materjali läbi, süstematiseeri-sid, arhiveerisid.

“See on kultuuripärand, mis näitab rah-va kultuuritaset,” räägib sadu tunde Lotmani kirju lugedes veetnud uurija. “Kümme tuhat või kümme miljonit krooni, kes see oskab öel-da, see on hoopis teine väärtus. See ongi Tar-tu Vaim!”

Tatjana Šahhovskaja viib meid kerge ko-pitusehõnguga keldrisse, mille riulites on kümnete meetrite viisi arhiivimaterjale. Uuri-janna võtab süstematiseeritud kaustade seast pildistamiseks ühe kirja, loeb seda veidi ja hak-kab naeru pugistama: “Ei, seda kirja ma ei saa teile anda!”

“Kas armastuskiri?” küsib fotograaf.

“Ei, vastupidi,” muigab Tatjana. “See algab ju pöördumisega: *Zara-dura...*”

Kiri on määratud legendaarsele Tartu õppe-jõule filoloogiadoktor Zara Mintsile, kellega Juri Lotman kõigi Eestis elatud aastakümne-te jooksul abielus oli. Lisaks on keldririulitel reas aga ka teaduslikult olulised kirjad õpet-lastelt, kellega koostöös sündisid Tartu-Mosk-va koolkonna põhitööd.

“Juri Lotman oli sellise kategooria teadlane, et ta tõuseb koolkondlikust jaotusest kõrgemale. Ta on samal tasemel moodsa kultuurifilosoofia looja Ernst Cassireriga, kelle tohutu renessanss praegu Läänes käimas on. Lotman ja Cassirer on kultuurilise pöörde täpseimad ennustajad,” arvab ajaloolane **Mart Kivimäe**.

Mihhail Lotman raamatukogus oma isa kirju lugemas ei käi. Teisel tööaastal, kui kir-jad olid puhastatud ja kaustadesse pandud, kutsusid raamatukogu töötajad Mihhaili teh-tut vaatama. Teadlane olla olnud väga rah-ul ja pillanud muuseas lause: “Aga kes teab, võib-olla ma ei kingigi seda teile, müün ho-opis välismaale!”

Uurijad jäid seepeale sõnatuks, sest min-git rahajuttu ei olnud seni olnud. Keegi ei käi-nud ju Lotmanite kodus neid kirju salaja või jõuga ära toomas. 1995 teatas tollane rektor **Peeter Tulviste** tollasele raamatukogu di-rektorile **Malle Ermelile**, et Mihhail Lotman on valmis oma isa arhiivi raamatukogule üle andma. Üks autotäis dokumente viidi kokku-lepitud ajal ära, ülejäänute jaoks palus Mih-hail Lotman veel paar kuud läbivaatamiseks. 1995. aasta suve lõpuks lubas professor ka ülejäänud paberid üle anda ja üleandmisak-tile alla kirjutada.

Raamatukogu töötajad ei toeta versiooni, mis peaks Mihhail Lotmanit salakavalaks me-heks, kes andis osa kirjavahetust teadlikult ra-aamatukogule korrastamiseks, et selle väärtust tõsta. Kõik küsitatud on nõus, et 90ndate kes-kel oli olukord lihtsalt teistsugune: rahvusli-

kud väärtused olulisemad ning materiaalsed vähemtähtsad. Ometi usuvad ka praegu paljud, et Mihhail Lotman kasutab oma positsiooni lihtsalt rahateenimiseks ära.

Raamatukogu keldrisse professor Juri Lotmani arhiivi kallale satuvad aasta jooksul viis-kuus uurijat. Ajakirjanikud on teinud selle põhjal kergekäelisi järeldusi, et ilmselt näitab selline number, et eestlased ei hinda Lotmani pärandit. See on aga naeruväärne oletus, sest tavaline semiootikahuviline ei pea tutvuma originaaldokumentidega (ega saa selleks võimalustki), vaid uurijate tööst kasvavate trükiste ja raamatutega. Praegu on tõlkimisel ka Juri Lotmani enese põhiteosed, äsja ilmus 1980ndate lõpu telesaadete põhjal ilmunud "Vestlusi vene kultuuriloost", lähiajal peaks **Kajar Pruuli** tõlkes välja tulema ka Juri Lotmani viimastel eluaastatel kirjutatud monograafia "Mõtte universum".

Vastab Tarkade Klubi

Kaks aastat tagasi kutsus ülikooli rektor kokku komisjoni spetsialistidest, kes pidid tegema ülikooli juhatusele ettepaneku, mida olemasoleva arhiiviosaga peale hakata ja mida Juri Lotmani järeltulijatele kogu arhiivi haldusõiguse saamiseks kompensatsiooniks pakkuda.

Komisjon koosseisus semiootikaproffessor Peeter Torop, ühiskonnategelane Rein Veidemann, poeet Hando Runnel, raamatukogu direktor **Toomas Liivamägi** oli üsna üksmeelne. Otsustati, et Mihhail Lotmanile tuleb kindlasti pakkuda kompensatsiooni. Kuna professori arhiiv ja raamatukogu omavad mõõtnatut kultuuri-loomist ja teaduslikku väärtust, siis otsustati kompensatsiooni sümboolseks väärtuseks määrata poolteist miljonit krooni. Komisjonil oli aga vaid soovitatav roll, täideviiv võim puudus.

Vaibunud kõnelused

Esmaspäeva pärastlõunal on rektor **Jaak Aaviksoo** juures vaikne tõsine töömeeleolu. Ette teatamata sisse sadanud ajakirjanik võetakse poole tunni jooksul vastu. Kuuldes küsimust läbirääkimiste käigu kohta, läheb rektor pahuraks. Lotmani pärijatele kompensatsiooni määramisest rääkides laiutab Aaviksoo käsi: "Kas teie, noor neiu, siis tõesti arvate, et Eesti Vabariigis peaks kõik ostetav ja müüdav olema?"

Nii räägib mees, kes umbes 700 miljoni kroonise aastaeelarvega asutust käsutab. Edasi meenutab, kuidas kõik TÜ haruldased kogud on seni ülikoolile kingitud. "See on ju elementaarne, et professor või tema järglased kingivad tema arhiivi ülikoolile, kus too tegutses," usub rektor.

Praegu on Mihhail Lotman ja tema suur pere nii Tartus kui Tallinnas sundüürniku staatuses. Ülikooli semiootikaosakonnal ei jätku raha, et palgata ta täiskohaga professorina tööle, ja nii peab doktorikraadiga Mihhail Lotman töötama madalama palgaastmega vanemteadurina. Pärandi kompensatsioonist saaks ta Tartus majaostuks vajaliku rahasumma.

"Räägitakse ülikooli rahvusvahelistumisest – see on ju naeruväärne!" räägib TÜ semiootikaosakonna juhataja **Peeter Torop** küllaltki ärritunult. Aastaid ülikoolis harukordse optimismi ja väljapeetud viisakusega silma paistnud professor paistab olevat lootust kaotamas, et ülikooli juhtkond, linn ja riik seda Eestile potentsiaalset kuulsust toovad haruldast eriala väärtustama hakkaks. Semiootika osakonda tema sõnul praktiliselt enam ei eksisteeri, sest ei ole raha ühegi õppetooli loomiseks, ühegi professori palkamiseks peale tema enda; ka osakonna juhataja ametikoht on üsna mõttetu, kui raha, mida jagada, lihtsalt ei ole.

"Veidi laiemat kontseptsiooni on vaja," räägib Torop. "Küsimus arhiivi ostmisest on ka küsimus sellest, kas Lotmani suunda ja Tartu-Moskva koolkonda üldse väärtustada või mitte. Kui meie seda praegu ei tee, siis teeb Moskva pool selle meie eest varsti ära."

Pärijatele kompensatsiooni maksmise vastu on kasutatud ka argumenti, et siis tahavad ka teised suurkujud ja nende pärijad annetuste eest miljoneid. "Mille poolest siis **Jaan Eianasto** kehvem on?" küsib reaalteadusi väärtustav rektor. **Hando Runnel**, Lotmani pärandi asjus 2001. aastal kokku kutsutud komisjo-

TÜ REKTOR JAAK AAVIKSOO JÄÄB KONFIDENTSIAALSEKS: "Mihhail Lotmanile on ülikooli väärikas pakkumine teada."

FOTOD VALLO KRUUSER

SEMIOOTIKAPROFESSOR PEETER TOROP: Veendumus, et semiootika on Tartu ülikoolis alarahastatud, süveneb.

ni liige, pidas olulisemaks näiteks **Masingu** pärandi suuremat väärtustamist.

Segased plaanid

Eriarvamustest ja pingetest hoolimata paistavad ülikoolipoolsed läbirääkijad nõustuvat, et poolteist miljonit võib välja käia küll. Rektor Aaviksoo küll raiub ajakirjanikule, et läbirääkimised on konfidentsiaalsed ja et ülikool "ei hakka mingeid kommerts läbirääkimisi pidama ega

Juri Lotman

(1922 Petrograd – 1993 Tartu)
Maailmakuulus kirjandusteadlane, semiootik, kulturoloog ja kultuurifilosoof, Tartu ülikooli professor.

Tähtsamad teosed:

"Vestlusi vene kultuuriloost" (1974, vk, eesti keeles 2003)
"Kunstilise teksti struktuur" (1980, vk)
"Mõtte universum" (1990, ik, tõlkimisel eesti keelde)
Eesti keeles on ilmunud veel:
"Aleksandr Sergejevitš Puškin" (1986)
"Töid märgisüsteemide alalt" (1998)
"Semiosfäärist" (1999)
"Kultuur ja plahvatus" (2001)
Toimetas rahvusvahelisi teadusajakirju Semiotika (Berlin-Amsterdam-New York) ja Poetica (Amsterdam).

enampakkumistel osalema". Komisjonis osalenud aga räägivad probleemitsemata, et vähemalt nende soovitus on poolteist miljonit.

Pärandist rääkides on alati mõistlik ka testamenti lähemalt uurida. Professor Juri Lotman pärandas oma arhiivi ainsale semiootikust pojale Mihhail Lotmanile, ent mainis ka, et dokumendid võiks panna aluse semiootika ja slavistika instituudile. Ülikooli semiootikaosakonnast on ammu kostnud arvamusi, et seda oleks pidanud tegema kohe 90ndate alguses, nüüd on kaks osakonda liialt eraldi kasvanud. **Rein Veidemann** arvab, et kaks alafinantseeritud osakonda, semiootika ja slavistika, võiks vabalt liituda filosoofiateaduskonnaga. Kaalumi-

sel olevat ka kogu filosoofiateaduskonna liitmine rahaliselt palju paremini hakkama saava sotsiaalteaduskonnaga.

Tartu Ülikooli Raamatukogu direktoril Toomas Liivamägil on selge nägemus, kuidas Juri Lotmani arhiivi väärtustada, kui see üleni raamatukogule jääks. Tema oleks valmis laskma lõhkuda ülikooli raamatukogu fuajee ühe seina, eksponeerimaks eraldi ruumides Lotmani raamatukogu koos uute trükistega Lotmani ja tema tööde kohta, lisaks muidugi tema enda teoste ja tõlgetega. Arhiivist ja spetsiaalsest lugemistoast peaks saama Tartu akadeemilise turismi magnet. Isegi ilma eraldi instituuti loomata aitaks korrastatud arhiivi olemasolu semiootikaosakonnal Tartu-Moskva koolkonna baasil koostada mitmes keeles täis-õpiajaga maailmatasemel õppeprogrammi, mida näiteks ka venekeelsetele tudengitele müüa. See aitaks tagasi teenida pärijale kompensatsiooniks läinud raha, veendes seega ka äärmuslikke pragmaatikuid ürituse väärtuslikkuses.

Oluline on aga ka see, et n-ö Lotmani skandaali paisudes said paljud teada, et osa kirjavahetusest on ülikooli raamatukokku juba üle antud. Selle peale annetasid mitmed Juri Lotmaniga kokku puutunud inimesed, näiteks TÜ professor ja Lotmani Fondi asutajaliige **Ijubov Kisseljova** ja TÜ kunagine õppejõud **Boriss Jegorov**, ka enda käes olnud Lotmani kirjavahetuse ja muid dokumente raamatukogule. Kui Lotmani arhiiv läheks välismaale, siis oleks segane, mis saaks neist, iseseisvalt ilmselt vähem väärtuslikest paberitest.

Mihhail Lotman keeldus lugu avalikkuse ees kommenteerimast, öeldes pelgalt: "Mina PRI ei tee!"